

KoiKoi : Kulturkompendiet

Å være

Hvorfor skynder du deg sånn?

Du er hverken jeger eller bytte.

Her, nå.

Jeg?

Jeg sitter her.

Ved bekken.

Og hører.

Skal jeg fortelle historien om hva jeg hører?

Jeg hører vann.

Som renner.

“Forandring” er en fremmed lyd.

Ingen ting forandrer seg.

Hvordan kan noe være en ting, og så være en annen ting, og likevel være den samme tingen?

Nei.

Noe blir til. Det er. Og så slutter det å være.

Hvordan kunne det være annerledes?

Man tar ting langsomt og lever i nuet.

Ankoi-språket har ikke ord for "forandring". I stedet snakker man om at noe har "sluttet å være" og at noe annet "har blitt til." For eksempel sier man ikke "Jeg var et barn som ble voksen", man sier "Jeg sluttet å være barn. En voksen ble til".

Menneske

Vi sier “Menneske” og “Folk” og “Ankoi”.

Men de tre ordene betyr det samme.

Det finnes mer enn ett hundre mennesker.

Det er 100-150 Ankoi. De kaller seg selv “Mennesker”.

Fremmed*

Fremmede er ikke mennesker.
Noen fremmede kan man handle med
på spesielle steder
hvor vi og de fremmede holder fred.
Noen fremmede har blitt mennesker
ved å bli tatt opp i en fam.
Noen mennesker har sluttet å være mennesker
ved å flytte til fremmedes land
og bli tatt opp i deres fam.
Hvis du møter en fremmed
og du ikke er i slekt med den fremmede
og heller ikke handler med den fremmede
så må du drepe den fremmede.
Og den fremmede vil prøve å drepe deg.
Derfor må du passe deg
og ikke gå på de fremmedes land.

Man dreper alltid folk som ikke er Ankoj, og de vil alltid prøve å drepe deg. Unntatt når man avtaler med dem at man skal handle, eller organiserer utveksling av folk.

Språk

Vi snakker språk.
Fremmede snakker ikke språk. Fremmede lager lyder.
En stein er en stein.
Et par stein er et par stein.
Er det mer enn et par stein sier vi "steinstein".
Er det mer enn et par mann sier vi "mannmann".
Jeg tror du skjønner.

Famfam snakker språk på ulike måter.
Jeg forstår ikke alltid
ordene til en annen fam.

Om jeg snakker om en Kvinn, sier jeg "hun" og "hennes".
Om jeg snakker om en Mann, sier jeg "han" og "hans".
Om jeg snakker om en Nuk, eller et barn, eller vindkwath sier jeg "hen" og "hens".

Ankoi-språket kalles "Språk". Det finnes flere dialekter av Språk, snakket av ulike fam (grupper/familier). [I laiven representeres dette av de skandinaviske språkene.]

Siden fam for det meste reiser rundt med lite kontakt med hverandre, og ikke har skriftspråk, utvikler dialektene seg raskt.

I stedet for entall og flertall har man èn-to-mange. Man uttrykker "mange" ved å doble ordet - et ord, flere ordord.

Barn og voksne av det tredje kjønnnet tiltales som "hen". Han gjorde, hun gjorde, hen gjorde.

Fam

I en fam er det mer enn ti folk.
Og mindre enn tyve folk.
En fam bor på en plass
en stund.
Kanskje fra en fullmåne til den neste.
Kanskje over flere månmaan.
Når det blir lite matmat å sanke
og få dyrdyr å jakte
reiser fam videre til en ny plass.

Møter man en annen fam
så har man en fest.
Man gir hverandre gaver
og forteller hverandre historier.
En gave er noe vakkert
en kurv
et smykke
en sang
et rit
en fortelling.
Men man reiser fra hverandre så fort som mulig.
Det er ikke bra om to fam bor på samme plass.

Det er ikke bra om en fam er for liten.
Da slutter den kanskje å være
og de som var i fam går til en andre famfam.

Hver fam har sin kwath.
Famkwath er alltid dyrekwath.
Bjørnefam er som bjørnen: ville, men stille.
De fisker, og er glade i bær.
Hver fam holder rit for sin famkwath.

Ankoi-folket er delt i tett sammenknyttede grupper, kalt "fam", hver på 10-20 voksne og barn. De er nomader, og reiser fra et leirsted når ressursene i et område begynner å ta slutt.

Hver fam er oppkalt etter sin famkwath (ånd, gud, totem), som de tilber religiøst. Famkwath er alltid dyr. Fammen har ofte noen av de samme egenskapene som dyret sitt.

Storkvinn og stormann

Når fam ikke er enig med seg selv
så snakker vi til vi er enige.
Noen ganger blir vi enige etter at to ord er sagt
andre ganger tar det dager.

Alle i fam kan snakke, så klart.
Også barn.
Selv om vi ikke hører på dem.

Men hvis noe sies av en som vi respekterer
hører vi nøye etter.
Jo mindre du snakker
Jo mer lytter vi.

I hver fam finnes en storkvinn og en stormann.
Det er mann og kvinn med størst respekt i fam.
Storkvinn er ofte mor til mange i fam.
Stormann er ofte far til mange i fam.
Men ikke alltid.
Vi hører ikke alltid på dem.
Vi hører ofte på dem.
Men de bestemmer om noen får bli med i fam eller ikke.

Når stormann eller storkvinn slutter å være
sitter vi lenge og snakker
om hvem av oss som skal bli ny storkvinn eller stormann.
Er vi ikke enige, sitter vi enda lenger og snakker.

Storkvinn og stormann er ofte søsken, og venner.
Men ikke alltid.

Jeg har hørt om en fam hvor storkvinn og stormann hadde vært elskere
og nå var uvenner.

Unge mannmann kom til dem på KoiKoi og sa:

"Kan jeg reise med deres fam?"

Men om stormann sa "ja", sa storkvinn "nei".

Og motsatt.

En fam er ganske flatt og egalitært organisert, men noen dyr er likere enn andre. De med mest respekt kalles "stormann" og "storkvinn". Ofte er de foreldre/besteforeldre til mange i fammen. De har ikke rett til å bestemme noe som helst, unntatt én viktig ting: hvem som får lov til å bli med i fammen.

Å skaffe mat

Å skaffe mat må alle gjøre.

Når vi driver dyr mot dyregraver er alle med.

Når vi løper til dyret ikke orker mer
og dyrekvath er klar til å gi seg til oss
er det unge mannmann som løper
og som stikker spydene sine i dem.

Når vi jakter fugl og småvilt med pil og bue
eller setter opp snarer
er det ofte kvinnkvinn som gjør det.
De eldste sanker mer enn de jakter.

Vi plukker med oss det vi finner langs stien når vi går.

Vi går dit vi vet at matmat gror godt.

Og for å berge oss gjennom de kalde månedene
tørker, røyker og salter vi den matmat vi har.

Alle, uansett kjønn og status, skaffer mat til fammen. Jakt på fugl og småvilt gjøres mest av kvinner. Jakt hvor man løper etter dyret til dyret er utslitt gjøres av unge menn. Jakt hvor man skremmer dyret ned i en grop krever så mange folk som mulig. Sanking gjør man for sin egen del, eller mens man går. Eldre bruker mer tid på å sanke, mindre på å jakte. I løpet av vinteren er man avhengig av mat man har tørket, røyket og saltet fra sommeren.

Eiendom

Mat og verktøy tilhører fam.
En fam kan gi mat eller verktøy
som gave til en annen fam.
Alle vet at en gave vil gjengjeldes.
Kan du ikke gjengelde
bør du ikke ta imot gaven.
Det er vanlig å gjengelde en gave før neste KoiKoi er forbi.
Gjør man ikke det
taper hele fam ansikt
og får ingen fler gaver.

Land tilhører ingen.

De som jakter, sanker, fanger
deler maten.
Noen får mer, noen mindre.
Det bestemmer de som kommer tilbake med maten.
Men de deler alltid.

Jeg har hørt om en mann som hatet sin bror.
Han nektet å dele byttet med broren.
Hans bror slo ham.
Hans kvinn gikk fra ham.
På neste KoiKoi ville han gå til en annen fam.
Men ingen ville ha ham.

Man har ikke privat eiendomsrett innenfor en fam. Ingen fam har sitt eget land, men Ankoi-folket har grenser mot omkringliggende folk.

Den som skaffer maten bestemmer hvem som skal få spise den. Det er veldig, veldig upopulært å ikke gi noe mat til alle, men det er greit å gi mer til de man bryr seg om.

Fam har eiendomsrett. En fam kan gi gave til en annen fam. Det er forventet at den andre fam vil gjengjelde med en gave av like stor verdi, på et senere tidspunkt. Det er i praksis slik byttehandel foregår, så man gir strategiske gaver til de man vil ha noe igjen fra.

Spebarn *

Spebarn er ikke mennesker.
Spebarn har ikke navn.
Når de slutter å amme
slutter de å være spebarn.
Da feires BarnRit
og et menneskebarn blir til.

Det er ikke alltid et barn blir til
når et spebarn slutter å være.
Alle fam har mistet spebarn
og mange har mistet barn.

Kvinnen som ammer et spebarn kalles "Mor"
også når spebarnet har sluttet å være
og et barn har blitt til.
Ofte er det hun som har født det.
Noen spebarn har to Mor.
Noen spebarn bytter Mor.
Alle i en fam tar hånd om spebarnbarn.
Alle i en fam hjelper MorMor
mens de ammer.

Far er broren til Mor.
Har hun ikke en bror
må hun ta seg en.
Man sier at ingen mann
er en ekte mann
hvis han ikke er Far.
Har han ingen søster
må han ta seg en.

Far deler først mat
med sin søster
og sine barn.

Barnbarn kaller mors elsker for Pa
og fars elsker for Ma.

Spebarn har ikke navn. Dette er på grunn av den høye spedbarnsdødeligheten (40%). Først når de slutter å amme, når de er 3-5 år gamle, får de navn og regnes som barn.

“Mor” er den som ammer barnet - om den biologiske moren ikke kan produsere melk, adopteres barnet gjerne av en annen kvinne som så kalles “Mor”. Om flere ammer barnet, er de alle “Mor”.

“Far” er broren til Mor, og har mye av det samme ansvaret for et barn som faren har i vår kultur. Har hun flere brødre i samme fam, kalles de alle “Far”. Hvis en kvinne ikke har en bror, må hun adoptere en, slik at barna får en far. Det er status å være far, og en mann uten søster vil gjerne adoptere en. En mann med en barnløs søster hjelper gjerne med å finne elskere til henne, så han kan bli far. Farens ansvar er ikke minst å dele mat med moren og barna, før han deler med resten av fammen.

Ankoi er ikke opptatt av hvem som “egentlig” er faren. Mors mannlige elskere kalles “Pa”. Fars kvinnelige elskere kalles “Ma”. Hverken Ma eller Pa har noen forpliktelser overfor barna.

Barn

Barn har ikke kjønn.

Det vet alle.

“Gutt”, “jente”, “sønn”, “datter”
dette er fremmede lyder.

Hvorfor spør du sånn om det?

Sånn er det jo.

Ja - noen barn har utovertiss og noen har innvertiss.

Man kan se på tissens form

og prate om barnet en gang vil bli Mann, Kvinn eller Nuk.

Man kan se på hva de leker.

Om et barn leker Mann

kan vi gjette at hen vil bli Mann.

Om et barn leker Kvinn

kan vi gjette at hen vil bli Kvinn.

Om et barn leker Nuk

kan vi gjette at hen vil bli Nuk.

Men man kan ikke være sikker.

Barn leker.

Det er vanlig.

Barn brenner seg på ilden.

Det er vanlig.

Slik lærer barn at ild er farlig.

Barn leker i skogen, og lærer seg å sanke.
Barn følger etter jegere, og lærer seg å jakte.
Man forteller ikke barn hva de skal gjøre.
For no' tull!
Alle vet at barn ikke hører på sånt.

Ville kwath er sultne på barn.
Derfor må vi skjule barna for dem.
Det gjør vi ved å gi barna navn som ville kwath ikke vil spise.
Min søsters barn heter "Nesle" og "Nål".
Min brors barn, i en annen fam, heter "Maur", "Bille" og "Bark".

Barn har ikke sosialt kjønn. Ankoi ser så klart forskjell på kjønnsorganer. Men de ser på det som fullstendig uviktig hos barn.

Barneoppdragelsen er helt laissez-faire. Voksne gjør ingen forsøk på å kontrollere barna. Barn får navn etter små, ubetydelige ting som insekter og små vekster.

Nuk, Kvinn og Mann

Når et barn slutter å være barn blir en mann, en kvinn eller en nuk til.
Under MannRit prøver mannmann barnet, for å se om en mann kan oppstå.
Under KvinnRit prøver kvinnkvinn barnet, for å se om en kvinn kan oppstå.
Under NukRit prøver nuknuk barnet, for å se om en nuk kan oppstå.

Barnet går selv til mannmann og sier:
"Jeg vil slutte å være barn. Jeg vil at en mann skal bli til".
Ved neste KoiKoi holdes det MannRit for barnet.
Og om mannmann er enig i at barnet er klart til å slutte å være
og at det som så blir til, er en mann.
Så slutter barnet å være, og en mann blir til.
Slik er det også med kvinnkvinn og nuknuk.

Jeg kjenner en mann som ble til da et barn med innvertiss
var klart til å slutte å være.
Han kan ikke gi næring til sin elsker når hun er gravid.
Men han er en god kriger
og far.

Jeg har hørt at en gang var det et barn med utovertiss som gikk til KvinnRit.
Og at kvinnkvinn var enige om at det som så ble til var en god kvinn.
Hvis det er sant
er det rart
for hvem vil gå til KvinnRit
når de ser de ikke kan bli mor?

Til NukRit kommer barn med all slags tiss
utover, innover, og midt imellom.
Om det er vanskelig å se om tissen går utover eller innover
vil barnet som regel bli nuk.

Nuknuk kjenner kwath bedre enn oss andre.
Nuknuk kan flere rit enn oss andre.
Rit for å helbrede, rit for å kalle på kwath.
De klokeste
er ofte aldnuknuk.

Mannmann har navn etter våte ting og ting som finnes i vann
"Regn", "Bølge", "Tare"
Kvinnkvinn har navn etter varme ting og ting som brenner
"Gnist", "Sol", "Furu".
Nuknuk har navn etter ting som blåser, svever og flyr.
"Pust", "Storm", "Sommerfugl".

Jeg kjente en mann som het "Blod",
og en nuk som het "Blå Nese".
Nesen hens var ikke blå.
Jeg vet ikke hvorfor hen fikk det navnet.

Kjønnsmodne barn kan be om å bli tatt opp i et av de tre kjønnene. Da må de gjennom en opptaksprøve og overgangsseremoni som kalles henholdsvis MannRit, NukRit eller KvinnRit. Disse avholdes den første natta av KoiKoi. Det går an å mislykkes i å bli tatt opp. Det er de voksne av kjønnnet som avholder seremonien og avgjør om ungdommen skal få bli en av dem.

Menn er som hovedregel også biologiske menn, og kvinner utelukkende biologiske kvinner. Nuk er ca. 50-50 mellom biologiske kvinner og menn. Er det biologiske kjønnnet tveetydig, så er det åpenbart at barnet blir nuk. Det er færre nuk enn det er kvinner eller menn (fordelingen er ca. 20-40-40). Barn med transkjønnet eller homoseksuelle anlegg finner seg ofte (men ikke alltid) hjemme i nuk-kjønnnet, og det gjelder også barn med en hang til drømmer, visjoner og nær kontakt med det overnaturlige. I vår kultur ville noen av disse bli sett på som alvorlig sinnslidende. Nuk fungerer til dels som shamaner og spådomskunstnere - men de er ikke et presteskap, og må (lik alle andre ankoi) selv delta i det daglige arbeidet.

Tabu

Mann er vann.
Han bærer vannet vi drikker, og vasker opp.
Kvinn er ild.
Hun tenner bålet, og hogger veden.
Nuk er vind.
Hen hvisker til himmelen, og hører kwath svare.
Mat lager vi alle sammen.
Mann, Kvinn og Nuk.
Hvordan kunne det være annerledes?

Manns øyne er svak for ildkwath
og kvinns øyne er svak for vannkwath
og nuks øyne er svak for ildkwath og vannkwath.
Derfor må mann ikke sitte alene
og stirre for dypt og lenge i ilden.
Da går ildkwath i hans øyne.
Og kvinn må ikke gå til vannet alene
og stirre på sitt bilde.
Da drukner hun.
Og nuk må ikke tenne ild, alene
ei heller tømme vann på et bål for å slukke det.
Da stilner de og stivner til.

Men er man fler
så er det trygt.
For kwath går bare i øynene
på den som er alene.

Det er steder dit bare Mann må gå.
Der feires MannRit.
Og det er steder der bare Kvinn må gå.
Der feires KvinnRit.
Og det er steder der bare Nuk må gå.
Der feires NukRit.
Og til stedet der forkwath blir til
går vi bare sammen med ald
som skal slutte å være.

Alle kjønn deltar i matlaging. Menn er forbundet med vann, og har tradisjonelt oppgavene å bære vann og vaske opp. Kvinner er forbundet med ild, og har et ansvar for å hogge ved og tenne bålet. Nuker er forbundet med vinden, og kommuniserer med åndene.

Hvert kjønns øyne er også forbundet med spesielle svakheter. Det er farlig for menn å sitte alene og stirre på ilden, og for kvinner alene å stirre på vannet. Er det flere mennesker rundt dem, derimot, er det ufarlig. Nuk kan ikke tenne eller slukke ild, og er avhengig av andres hjelp til dette.

Steder som er knyttet til et av kjønnene eller til forkwath, er tabu for de andre kjønnene og for de levende.

Ald

Når reisen blir for tung
eller noen mister en fot eller hånd
så de ikke lenger går godt
gjør vi AldRit for dem.
Da slutter de å være mann, kvinn eller nuk
og blir aldkvinn, aldmann eller aldnuk.
Alle ald bor på Koi.

Jeg har møtt aldnuk som er sterke
og går godt
men likevel er aldnuk.
Jeg vet ikke hvorfor det er slik.
Men nuknuk vet.

Menn og kvinner som er fysisk ute av stand til å reise slår seg ned på Koi, og kalles "ald". De fleste ald er gamle, men det kan også være snakk om et varig handicap. Det bor også unge nuk og aldnuk på Koi. Blant nukene brukes imidlertid "ald" som en hedersbetegnelse uansett alder.

Kwath (= ånd, gud, sjel, totem)

Noen spurte aldnuk:
"Hvor mange kwath finnes det?"
Aldnuk lo.
"Ingen kan telle kwath!"

Det finnes kwath i himmelen
og kwath på jorden
og kwath under jorden.

Det er menneskekewath og uglekwath og maurkwath og reinkwath og kwath for de ville vesen
vi skal passe oss for.

Det er kwath i solnedgangen og i soloppgangen og i natten.

Det er kwath i småstein
men de er også små og harde
og gjør lite ut av seg.

Nattkwath dysser oss i søvn
og inviterer ulvekwath og bjørnekewath og jervekwath til gilde.
Derfor er natten farlig
og ildkwath vår venn.

I hver mann og hver kvinn bor en kwath.

I hver nuk bor to kwath.

En "kwath" er cirka hva vi i vår kultur vil kalle en ånd, en gud, en sjel osv. Ordet er fleksibelt, og brukes om alt fra ideen at en stein har en sjel til ideen om at det finnes mektige overnaturlige vesener som man må tilbe for at de ikke skal skade deg.

Det finnes kwath i alt og alle. Dyrekewath, guder som representerer ulike dyr, er spesielt prominente i Ankois forestillingsverden.

Forkwath (forfedre)

Når et menneske dør
blir en forkwath til.

Det finnes de som snakker med forkwath.
Ofte snakker forkwath til aldnuk.
Man skal høre på den som snakker med forkwath.
Men man skal huske at forkwath kan ta feil.

Når noen har levd lenge
eller sykdomskewath har tatt bolig i dem
så de ikke lenger kan bringe mat til bålet
og aldri blir friske:
Så går de til sine nærmeste og sier
"Jeg er ved å slutte å være.
Det er tid for at en forkwath blir til"

Og når KoiKoi kommer
holdes det Rit for dem
hvor de slutter å være
og en forkwath blir til.

Forfedrene kalles forkwath. De tilbes religiøst. Noen kan snakke med de døde, ikke minst nuk.
Forkwath er vise, men like feilbarlige som oss.

Ankoi tar livet av sine gamle og uheldelig syke, når de ikke lenger kan arbeide. Dette skjer
seremonielt på KoiKoi. Det forventes at den gamle selv tar initiativ til dette.

Rit

Når vi går
og når vi snakker rundt bålet
og når barna leker
og når vi sanker matmat
eller spiser maurmaur
eller setter opp fellfell
så kaller vi det ikke "rit".
Slike ting bare er.

Men når vi reiser
og møter en annen fam
gjør vi MøteRit:
Da synger vi.
Kvinnkvinn fra hver fam omfavner hverandre.
Mannmann fra hver fam forteller hverandre hvordan de er i slekt.
Storkvinn og Stormann fra hver fam gir hverandre gaver av jord og nesler.

Det er mange andre rit.
MannRit og KvinnRit og NukRit.
AldRit og DødRit og rit vi gjør før vi reiser gjennom en skog om natten for at kwath skal tie og
rit vi gjør når en er syk for å finne de legende urtene som bare vokser hos himmelkwath og
driver vekk sykkwath.

Gjøres et rit godt
kommer gode kwath til stedet
og vonde kwath holder seg unna
og gode kwath viser vei til god mat og god jaktmarkmark og rent vann.
Gjøres rit feil, kommer vonde kwath
og vi får vonde drømdrøm og sykdom.
Derfor er rit viktig.

Jeg vet ikke hva som gjør at rit er annerledes enn å spise eller gå.
Vet du?
Men jeg kjenner igjen et rit når jeg ser det.

Ikke alle
kan gjøre alle rit.
Noen rit må man lære
og bare få kan dem.
Jeg gikk til en gammel nuk
og gav hen gaver av tørket fisk
og flint.
Og hen ga meg et rit
som beskytter matmat
mot å slutte å være.
Nå er det mitt rit.
Vil du lære det?
Hva har du å gi i gave?

Ankoi kaller alt som kan minne om en "seremoni" eller "rituale" for et rit. De har fryktelig mange små og store rit. Typisk har et rit en eller to enkle handlinger som må gjennomføres - eks. en bestemt offergave - mens resten varierer.

Man kan lære seg rit, men den som lærer bort vil gjerne ha noe igjen for det. Det gjelder spesielt for rit med en magisk effekt.

Masker

Hver mask er en kwath.
Tar mask på seg deg
slutter du å være
og kwath blir til.
Jeg hørte om en
som fant en jervmask.
Mask tok ham på seg
og jervkwath klorte og rev
på alle i hans fam
til de fikk mask til å slippe.

Det er mest nuk
som brukes av maskmask
men også mann og kvinn
kan bæres av mask.

Finner du en mask:
ikke la den bære deg.
Du vet ikke hva slags kwath den er.

Når bærer maskmask oss?
Under Rit.
Og når vi skal fortelle historier
i kwath-tid.

Ankoi tror at masker er besjelet. Den som tar på seg en maske blir besatt av maskens ånd, og oppfører seg deretter. På Ankois språk sier man ikke at man tar på seg en maske - heller at masken tar på seg mennesket. Masker brukes i seremonier og til teateraktige fortellinger.

Kwath-tid

Det er mange slags historier:
kaninhistorier
og historier om ting som skjedde meg
og historier om ting som skjedde andre.
Men historiene vi liker mest begynner slik:
Over sol
under mån
i Kwath-tid.

Tid er tid, og kwath-tid er kwath-tid.
I tid skjer den samme tingen igjen og igjen
vinter slutter å være, vår blir til.
I kwath-tid skjer den samme tingen bare en gang.
Men vi kan alltid gå til Kwath-tid for å se den skje igjen
Jervkwath og Revkwath kappes
om å komme først til Store Uglekwath
En kvinn sier "Jeg er kald"
og slutter å være
og slik blir ild til.
Jeg har sett det skje mange ganger.

Den fremmede spør:
“Hva skjedde før?
Hvordan ble verden skapt?”
For en tåpe!
Verden ble skapt og blir skapt og skal bli skapt
hver dag
i Kwath-tid.

Drømmen er i Kwath-tid.
Og Kwath er i Kwath-tid.
Og når vi gjør Rit er vi i Kwath-tid.
Historiene er i Kwath-tid,
og Kwath-tid er i historiene.

Jeg kan ta ansiktet til noen i kwath-tid.
men i tid har jeg ikke tatt ansiktet fra dem.
Jeg kan elske med noen i kwath-tid
men i tid har jeg ikke elsket med dem.
Kvinn kan føde i kwath-tid
men spebarn blir ikke til.
Om jeg dreper noen i kwath-tid
så lever de fortsatt.
Om jeg er sint på min bror
og vi går i kwath-tid
er vi ikke sinte på hverandre.
Men i tid er vi fortsatt sinte.

Noen ganger reiser vi langt
i Kwath-tid.
Det er mest Nuk som gjør det.
Om en er syk
kan nuknuk reise langt i Kwath-tid
og møte kwath som beskytter
den helbredende mat
og om Nuk vinner helbredende mat fra kwath
kan hen ta den med tilbake
til tid.

Kwath-tid beskriver både en mytisk fortid, og den overnaturlige verden Ankoi omgås daglig.
Mennesker kan gå inn og ut av kwath-tid. Rit regnes, som hovedregel, for å foregå i kwath-tid.
Ankoi-folkets myter foregår alle sammen i kwath-tid.

For eksempel er det vanlig å dramatisere fortellinger ved at man tar på seg masker, og slik blir
“besatt” av karakterene i historien. Karakterene spiller så ut myten i et ritualteater.

Handlinger i kwath-tid har - som hovedregel - ikke sosiale konsekvenser utenfor kwath-tid, og vice-versa. Det forventes at uvenner er venner i kwath-tid, og at det som skjer i kwath-tid ikke har konsekvenser for relasjoner mellom folk utenfor ritualene.

Magiske ritualer, eks. for å helbrede noen eller finne den beste jaktstien, innebærer alltid en idé om at noen (som regel en nuk) "reiser i kwath-tid". Avhengig av ritualet og den reisende kan dette innebære at hen sitter helt stille, i transe-tilstand eller beruselse, og drar på en åndereise. Eller det kan dramatiseres, ved at en gruppe - f.eks. den reisende og de hen skal hjelpe - rituelt entrer kwath-tid og fysisk beveger seg gjennom landskapet for å søke etter kwath som kan hjelpe dem.

Koi

NukNuk, AldKvinn og AldMann bor på Koi.

Noen Nuk reiser også med Fam.

Men stort sett bor de på Koi.

De som bor på Koi jakter ikke mye.
Kanskje fanger de en hare i en felle.
Og gresshopper ved bålet.
Og de spiser fugl som bor på Koi
og eggegg de legger.
Matmat de sanker vokser av frø som de selv har plantet.
Det er rart.

Vi kaller oss Ankoi,
som betyr "til Koi".
For uansett om vi reiser nord, sør, øst eller vest
så reiser vi til Koi.
Hjem er her, nå, men et annet sted ved neste fullmåne.
Verden er stor.
Bak hver ås er en ny ås.
Bak hver sjø en ny sjø.
Skysky på himmelen jakter på hverandre.
Stjernstjern løper fra horisont til horisont i natten.
Du kan se dem løpe
om du bare følger med.

Men Koi flytter seg ikke.
Koi er alltid
der Koi er.

Stedet Koi er et unntak fra Ankois halvnomadiske livsstil. De som bor på Koi er bofaste, og driver primitivt jordbruk og hønsehold, i tillegg til litt jakt og sanking. Alle ald, og de fleste nuk, bor på Koi.

KoiKoi

Ikke hver sommer,
men hver annen sommer,
når natten er kort
og dagen lang
så kommer alle mennesker til Koi
og feirer KoiKoi.
Vi tar med seg gaver til nuknuk og de som bor på Koi.

På KoiKoi synges det høyere,
og det danses mer
og god mat spises
og gode historier fortelles igjen
og gaver gis og fås.
For alle mennesker er her, nå, på Koi.
Alle er glade! Kvinnkvinn kjenner ilden i seg, og lar den danse. Mannmann kjenner vannet i
seg renne over sine bredder. Nuknuk går i ring, og glade kwath følger dem.
Og vi synger:
hey-heya-heya
heya-hey-heya!

KoiKoi varer tre netter til ende.
Det er mange rit på KoiKoi

Dagen alle kommer feires Rit for velkomst.
Den første natten feires MannRit og KvinnRit og NukRit

Den andre dagen feirer vi MinneRit
og om kvelden og natten forteller vi historiene våre.

Den tredje natten feires KoiRit.
Det er da vi spiser, og synger mest
og før natten er omme tar vi farvel med de som skal forlate fam
og feirer de nye famfam.
Og morgenen etter feires AvskjedsRit
før vi reiser hver vår vei.

Om DødRit skal holdes på KoiKoi
feires det senest når solen står opp
den siste morgen.

Annenhver sommer møtes hele Ankoi-folket på Koi, og bor sammen i tre døgn. Dette er den eneste anledningen hvor hele folket er samlet. Under KoiKoi er det mye fest og dans. Og veldig mange ritualer.

Det begynner med et velkomstrituale. Første natten er opptaksprøvene til de tre kjønnene. Andre dagen holdes det et minnerituale for de som har dødd siden forrige KoiKoi, og det fortelles mange historier. Tredje natten er den store festen. Om noen er for gamle eller syke og skal drepes rituelt så skjer dette oftest etter den store festen.

Siden KoiKoi er den eneste anledningen hvor Ankoi-folket møtes, er feiringen også en viktig arena for å pleie og etablere forhold til andre mennesker. Folk som vil bytte fam (f.eks. for å være sammen med sin kjære) må sørge for å få innpass i løpet av KoiKoi. Det siste ritualet feirer de nye fammene.

Å bli tatt opp i fam

Det er mest mannmann som bytter fam.
Men også noen kvinnkvinn.
Og nuknuk som har bodd på Koi noen år
og som aldnuk mener er klar
blir omnuk, og reiser med fam.

Om en nuk vil reise med en fam
må storkvinn og stormann begge si "ja".
Men de sier ikke ofte nei
for det er lykke å ha nuk
i sin fam.
Noen fam har to nuk.
De har lykklykk.

Om en kvinn vil reise med en fam
må storkvinn og stormann begge si "ja".
Det gjør de ofte.
Men om hun er mor til barn
som også blir med i fam
da må hun ha med sin bror, barnas far.
Ellers sier fam ofte "nei".

Om en mann vil reise med en fam
må storkvinn og stormann begge si "ja"
og i FamRit spør de:
"Er det en kvinn i vår fam
som vil elske med denne mann?"
Og om ingen kvinn sier "Ja"
så kan ikke mann bli med i denne fam.

Det er ikke alltid enkelt.
For hva om du er mann
og din søster bare har en bror
så må du være far til hennes barn.
Hvis du da vil elske med en kvinn i en annen fam
og reise med hennes fam
så må du be din søster
om å komme til din elskers fam.
Eller be din elsker om å komme til din fam.
Og har hun barnbarn
må barnbarns far også bli med.

Når det er slik
går vi ofte til aldmann og aldkvinn.
De vet hva man kan gjøre.
Det hjelper også å gi gaver
til de riktige fam.

Det er vanlig å bytte fam, av praktiske grunner eller for å være sammen med den man elsker. I alle tilfeller er det stormann og storkvinn som avgjør om noen skal få reise med deres fam. Det er som regel menn som bytter fam, men de kan ikke bli del av en ny fam hvis ikke noen kvinne i fammen vil si at hun vil elske med ham.

Noen ganger blir ting mer komplisert fordi en mann kan være far til sin søsters barn, og da kan han jo ikke bytte fam uten at de blir med også. Og en kvinne som er mor kan ikke bytte fam uten at hennes bror, barnas far, blir med.

Å finne en elsker

Om en kvinn på KoiKoi vil være elsker med en mann
så kan hun stjele ting fra hans fam.
En ting som er vakker
men ikke nødvendig.
Hun må være rask som et ekorn,
stille som en maur.
Det er best hvis ingen ser henne.

Så viser hun det hun har stjålet
for alle.
Har hun stjålet et smykke,
så bærer hun det rundt egen hals.
En kurv, så fyller hun den med bær
som hun deler.
Slik ser alle at hun har stjålet dette.
Noen ganger må hun si
"Ser du dette smykket? Det stjal jeg fra Bjørnefam, Kulp sin Fam."
Da forstår alle at hun vil ha Kulp fra Bjørnefam som elsker.

Noen fra mannens fam kommer så til hennes fam
og ber om å få tilbake tingen hun stjal.
Om mannen kommer selv
er det et godt tegn for kvinn.
Da kan hun stjele en ny ting.

Om de sier "Kan vi få tilbake det du stjal? Vi har med oss noe å bytte"
og så tilbyr mannen i bytte
så betyr det at de vil at mannen skal reise med kvinnens fam
og være hennes elsker.
Da trenger hun ikke stjele mer.

Noen ganger skjer dette første gang en kvinn stjeler fra hans fam.
Noen ganger tredje gangen.
Noen ganger skjer det ikke.

Om en mann ikke vil vente på at en kvinn skal stjele fra ham
kan han besøke hennes fam.
Eller snike seg til deres bopel
og legge igjen en ting der hun sover
som om hun hadde stjålet den.
Hvis hun går rundt og bærer på tingen
som om den var stjålet
vet han hun er interessert.
Og da kan han gå til hennes fam
og be om å få det hun stjal.
Går det godt
kan han tilby seg selv i bytte.

MEN om en mann blir invitert tilbake
for å hente det han har glemt
eller en kvinn blir bedt om å gi tilbake
det hun har stjålet.
Uten at det tilbys noe i bytte.
Så vet de at den de vil ha som elsker
ikke er interessert.

KoiKoi varer tre dagdag
En kvinn som bare stjeler fra en mann
er en dum kvinn.
For om han ikke er interessert
hva gjør hun da?
Aldkvinn sier:
"Stjel fra alle du liker
og håp at han som er mest likandes
gir seg selv i bytte."
Aldmann sier det samme
til mann.

Noen har seg på KoiKoi
kanskje blir de elskere
kanskje ikke.

For å tilkjenne sin interesse, har både kvinner og menn måter å vise dette offentlig på. Hun kan vise sin interesse ved å stjele noe fra ham. Han kan vise sin interesse ved å gjemme noe hos henne, som han kan si hun har stjålet. Til slutt kommer noen fra hans fam til hennes fam for å be om å få tingen tilbake. Hvis de tilbyr ham i bytte for tingen, og hennes fam godtar, så har de en avtale om at han skal få leve med henne.

Man kan godt vise interesse for flere av gangen, man har jo bare tre dager på seg til å få til et fambytte.

Hvem man har seg med under KoiKoi har i utgangspunktet ikke noe med fambytte å gjøre, men ofte kan det ene føre til det andre.

Å ha seg

Når mennesker er gode mot hverandre
og tar på hverandre på måter som gjør at vi blir våte og harde
og hjertet slår fort
og man må trekke pusten ekstra dypt
kaller vi det å ha seg.

Bror og søster kan ikke ha seg med hverandre
og barn kan ikke ha seg med mor eller far
og heller ikke med de som er mor og fars elskere.
Da kommer vonde kwath.
Det vet alle.

Samleie refereres til som "å ha seg", "å ha seg med". Det er ganske løst hvem man kan ha seksuelle relasjoner med, men noen forbindelser regnes som uakseptable. Disse er bror-søster, barn-foreldre og barn-foreldres partnere.

Elskere

Når to har seg med hverandre
ofte
kaller vi dem "elskere".
Noen har bare en elsker.
Og det er enklest.
Noen har mer enn en elsker.
Og det er vanskeligere.

Kjærligheten er en vred kwath.

Jeg kjente en kvinn
som hadde tre elskere.
Men den ene elskeren ville ikke
at hun skulle ha seg
med de to andre.
Så han sa at de var late elskere
og at de bare tenkte på seg selv.
Og da kvinn hørte det, sa hun til dem:
"Dere har tapt ansikt
og jeg vil ikke elske med dere mer."

De to elskerne ville ta ansiktet sitt tilbake
og slåss med den første elskeren
med nevene
men han slo tilbake
og han var sterkere.

Ved å slåss fikk de ansiktet tilbake
men kvinn ville fortsatt ikke elske med dem.
Så de to fant seg andre kvinn
å elske med.
Slik fikk den første elskeren det som han ville.

Men neste gang det var KoiKoi
fant kvinn en annen mann
og hadde seg med ham.
Hennes elsker sa
"Dette liker jeg ikke"
og ville slåss med nevne
mot den andre mann.
Men kvinn sa
"Nå får det være nok
det er jo KoiKoi
og det er to år til neste KoiKoi
Skal jeg ikke få ha meg på KoiKoi
kan det være det samme med oss."
Da fant mann seg en nuk å elske med
på KoiKoi
og når KoiKoi var over
reiste mann og kvinn sammen
som elskere
og var glade.

En man har samleie med ofte kalles "elsker".

Seksuelle forhold mellom Ankoi er lite regulerte, og behandles typisk som en personlig sak på samme måte som vennskap. Dette i motsetning til foreldrerelasjonen - hvor det knytter seg plikter til bror og søster, mor og far. Samfunnet reagerer ikke på "utroskap", men enkeltpersoner i et forhold kan reagere med sjalusi eller sinne på at en part har seg med andre. I noen tilfeller kan en mann eller kvinne ha mer enn én fast elsker.

Det er sosialt akseptert at rivaler slåss seg i mellom om en tredjepart, og at den de slåss om gjerne foretrekker vinneren. Den tapende parten kan vinne tilbake respekten selv om vedkommende ikke vinner duellen. Det å gjøre et ærlig forsøk på å vinne ansiktet sitt tilbake er godt nok. Den vinnende parten kan imidlertid stå igjen med enda mer respekt.

Under KoiKoi, når hele folket møtes, er det vanligere enn ellers å ha seksuelle forbindelser utenom parforholdene.

Gravid

Når en kvinn er gravid
vokser et spebarn i henne.
Spebarn er ikke annerledes enn frø
de må ha næring for å vokse.
Næringen får kvinn fra en mann,
eller fra mannmann.
Derfor er det viktig at kvinn og mann har seg.
Hvis en kvinn er gravid
og ikke har seg
så dør frøet før spebarnet kan bli til.
Det vet alle.

Det er ikke ofte nuknuk blir gravid
jeg vet ikke hvorfor
men det skjer.

Ankoi vet ikke noe om befruktning - sædceller, eggceller osv. De er overbevist om at det mannen bidrar med er næring til fosteret, i form av sæd. En gravid kvinne forventes å ha et aktivt seksualliv.

Fødsel *

Når en kvinn skal føde
kommer jervkwath.
Noen ganger kommer ravnkwath og gribbkwath og ulvkwath også.
Sultne, vrede kwath.
Forkwath kommer for å beskytte spebarnet.
Jervkwath og forkwath slåss
en hard og blodig kamp.
Derfor skriker kvinnkvinn så høyt.
Under denne kampen blir kwath blinde av blodtørst,
og om det er andre folk der
kan de spise dem istedet for spebarnet.
Derfor må ingen gå nær når en kvinn føder.
Det vet alle.

Når en kvinn kjenner jervkwath og forkwath komme
går hun til de andre i sin fam og sier
“Jeg kjenner jervkwath komme.”
De kysser henne på pannen
og ser på at hun går alene ut i skogen.
Hun går så langt vekk at de ikke kan se henne.
Men ikke alltid så langt vekk
at de ikke kan høre henne.
Og de synger sanger gjennom natten.
Og om forkwath er sterke
og kvinn som føder er sterk
kommer hun tilbake
og både kvinn og spebarn er i live.

Det skjer ikke alltid.
Selv har jeg kjent to kvinn
som ikke kom tilbake
og en annen
som kom tilbake uten et spebarn.
Det er vondt.
Vi gråter og synger sørgesanger når slikt skjer.
Men slik er det

Men hun som kommer tilbake
og særlig hun som kommer tilbake med et spedbarn
hun ærer vi
og synger sanger for
og hun får finere gaver enn en kriger som har drept mange fremmede.

Kvinner må føde alene, uten hjelp fra andre. Ankoi er overbevist om at når en fødsel pågår, så slåss
farlige kwath om barnet, og det er livsfarlig for andre å være til stede.

Å ha lykket i en fødsel regnes som barskere enn å ha drept mange fiender. Du koddet ikke med
Ankoi-kvinner.

Mord *

Mennesker dreper ikke mennesker.
Vi dreper bare dyr og fremmede.

Jeg har hørt at for lenge siden
var det en mann som drepte en mann i sin egen fam.
Da forstod alle at han ikke var en mann.
Mannen var død
og den som drepte
var en vred og sjalu kwath.
Dette var vanskelig.
For kwath fortsatte å bo med fam
som om han var en mann.
Og fam spurte en aldnuk om råd.
Og rådet de fikk, fulgte de.
De delte ikke mat med kwath
og fortalte ikke historier til kwath.
Og da kwath-som-lot-som-det-var-en-mann ville fortelle historier
lyttet ingen.
Så han gikk sin vei
og gikk over elven til de fremmedes land.
Siden har ingen hørt fra ham.

Drap mellom Ankoi er utenkelig.

Konflikt

Mann slåss ofte med mann.
Det er vanlig at unge mannmann slåss.
Slik er de.
Slik blir de sterke
så de kan drepe dyr og fremmede.
Men de slåss ikke i vrede.

Noen ganger slåss kvinnkvinn og nuknuk med nevene.
Men det skjer ikke ofte.
De slåss oftere med tungene
men ikke like ofte som mannmann slåss med nevene.
Det er ikke bra
at noen slåss.

For lenge.
Spesielt ikke om de slåss med tungene.
Eller i vrede.
Eller om mann slår kvinn eller nuk
eller kvinn eller nuk slår noen.
Da kommer vonde kwath.

Hvis en mann og en kvinn som elsker sammen slåss
er det spesielt vondt.
Da kommer vonde kwath,
og blir boende hos fam.
Er det et slikt par i en fam
gjør alle sitt beste for å snakke med dem
og finne ut hvorfor de slåss
og hjelper dem å få ansiktene tilbake.

Blir det ikke fred
må mannen noen ganger reise
med en annen fam.

Unge menn slåss ofte med hverandre. Som regel i relativt kontrollerte former, men noen ganger slåss de fordi de blir sinte på hverandre og mister kontrollen. Det første regnes som sunt og normalt, det siste - å "slåss i vrede" - som farlig og ubehagelig.

Eldre menn, kvinner og nuk slåss oftere "med ord". Man er ikke redd for konflikt, men konflikter bør ikke vare. Da sørger fammen(e) for å rydde opp i konflikten.

Å tape ansikt (ære)

Om noen sier om deg at du er udugelig.
Da taper du ansikt.
Om en kvinn sier at en mann er dårlig i senga,
eller en mann sier at en kvinn er dårlig i senga,
eller en nuk sier om en nuk at hen er døv for kwath.
Eller at storkvinn ikke er vis,
eller stormann ikke rettferdig
eller kvinn-som-setter-opp-harefellen graver for grunn grop
eller mann-som-plukker-blåbær spiser dem alle selv
eller mannmann-som-jakter-reinsdyret kommer hjem tomhendte
ikke fordi de ikke fant reinsdyret,
men fordi de løp for sakte
og noen sier det.
Så taper de ansikt.

Hva mener du "sant" eller "usant"?

Det er fremmede lyder.

Har noen sagt at det er sånn

så er det sånn.

Inntil du har tatt ansiktet tilbake.

Har du ikke ansikt, vil ingen ha seg med deg.

De deler mindre mat med deg.

De ler av deg.

Og slik taper du enda mer ansikt.

Man kan tape ansikt hvis noen sier at du gjør noe som er lite ærbart. Hvorvidt du har gjort det eller ikke, er irrelevant.

Så lenge noen har sagt det, er status tapet reelt inntil du har fått gjenopprettet det. Gjør man ikke det, blir man fort latterliggjort i fammen eller samfunnet over lang tid. For Ankoi er det noe av det verste som kan skje.

Å vinne ansiktet tilbake

Hvis du har tatt noen andres ansikt

og ikke mente det

bør du gi ansiktet tilbake.

Noen ganger er det nok å si

“jeg gir deg ansiktet tilbake”

og si at man forstår at det man sa var slemt.

Og så har ingen tapt ansikt.

Men noen ganger skal det mye mer til.

Jo større tapet er

jo mer skal til for å gi det tilbake

eller ta det tilbake.

Hva er et stort tap og hva er et lite?

Det finnes ikke ord for det.

Men jeg kan føle det.

Har noen tatt ansiktet ditt

og ikke gitt det tilbake

bør du vinne det tilbake.

Ved å slåss
eller vise for alle at du er dobbelt dugelig
eller ved å gjøre AnsiktsRit med den som har tatt ansiktet ditt.
Da går man i kwath-tid
og sier slemme ord
og ord som får folk til å le
og ord som kan ta ansiktet fra hele fammen til rivalen din.

Hvis du taper
har du allikevel fått ansiktet ditt tilbake.
Det viktigste er at alle ser
at du vil kjempe for ansiktet ditt.
Men folk tenker kanskje ikke like godt om deg
og de tenker kanskje bedre om den du tapte for.
Det er greit
for du har fått ansiktet ditt tilbake.

Én sa jeg ikke kunne fortelle historier.
Da tapte jeg ansikt.
Jeg fortalte en historie om den som tok fra meg ansiktet.
Alle lo.
Da vant jeg ansiktet mitt tilbake.
Og den som tok mitt ansikt,
mistet sitt eget.
Han slo meg, og jeg slo tilbake.
Og slik slåss vi
til alle i fam kom mellom oss
og sa vi måtte gi hverandre ansiktet tilbake
og ikke slåss.
Vi sa begge nei.
Men de stod fortsatt mellom oss.
Et døgn senere var vi lei.
Og ga hverandre ansiktene tilbake.

For det må man gjøre
i en fam.
Om man lar det gå for langt
så er det vondt for alle.

Om den som tok noens ansikt er i en fam
og den som mistet ansiktet er i en annen fam
så er det verre.

En fam kan gi gaver til en annen fam
og få ansiktet tilbake.
Men hvis gaven ikke er stor nok
vil ikke fam ta imot den.

Om noen "mister ansiktet" er det flere ting som kan skje. Hvis ansiktstapet ikke er spesielt alvorlig kan motparten gi ansiktet tilbake ved å si "jeg gir deg ansiktet tilbake". og anerkjenne at det man sa var sårende.

Den fornærmede kan "få ansiktet tilbake" ved å slå tilbake på den som "tok ansiktet fra dem" (sa noe negativt om dem). Det kan de gjøre med never eller ord, avhengig av kjønn og motpartens kjønn og hvor alvorlig ansiktstapet er. Man kan også ta ansiktet tilbake ved å gjøre AnsiktsRit. Da har man en duell med ord, der målet er å fornærme og latterliggjøre den andre. I og med at man er i "kwath-tid" ved AnsiktsRit, vil ikke det man sier kunne ta ansiktet fra noen andre som blir nevnt, for eksempel fammen til den man duellerer med.

Man trenger ikke vinne over den andre parten når man tar ansiktet sitt tilbake. Det viktigste er at man viser at man virkelig går inn for å gjenopprette tapet. Men anseelsen av de stridende partene kan endres etter hvor godt de gjør det i duellen.

Ofte eskalerer strider om ansiktstap til andre må gripe inn. De stridende vil ikke gi seg. De andre må være kreative for å forhindre at det blir verre, hvilket er i alles interesse.

Krig*

Noen ganger er det fred
mellom Ankoi og fremmede.
Men ikke alltid.
Når en av oss har drept en fremmed
kan de fremmede komme tilbake for å drepe en av oss.
Og gjør de det
så må vi reise til de fremmedes land
for å drepe like mange av dem
som de tok av oss.

Når vi må til krig
er det mannmann som gjør KrigsRit
og reiser til fiendens land.
Men om fienden kommer til vårt land
slåss kvinnkvinn og nuknuk med.

Da min fars far var ung
jaktet han og hans elsker en hjort
forbi juvet som skiller vårt land
og de fremmedes.
De fikk hjorten.
Men de fremmede så dem
og skjøt piler etter dem
og en pil traff hans elsker.
Dagen etter kom han tilbake
med andre menn fra samme fam.
De fant en fremmed fam i skogen
kvinnkvinn og spebarn
og drepte dem.

Fire dager senere kom de fremmede til Ankois land
og fant hans fam
og prøvde å drepe dem alle.
De drepte en nuk.
Men mannmann i hans fam slåss hardt
og kvinnkvinn også
og da de hadde drept to av de fremmede
løp de fremmede tilbake til sitt land.

Slik gikk det
i flere månår
inntil det bare var noen få igjen
i hans fam
og de fremmedes fam.

Han gikk til stenen hvor hans fam
handlet med de fremmede
og satt der.
Med seg hadde han kjøttet fra en hjort
han hadde tørket
men ingen bue.

De fremmede kom.
Han ga kjøttet til de fremmede.
Og de fremmede tok imot det.
De ba ham reise med sin fam
hvor han fant en kvinn å elske med
og en av de fremmede reiste til hans fam
og ble menneske.

Slik sluttet min fars far å være menneske.
Slik ble det fred.

Ankoi er i stadig konflikt med nabofolkene, hovedsaklig av territorielle årsaker. Selv små hendelser, for eksempel at noen forviller seg inn på feil teritorie, kan utløse hevns spiraler. Krig foregår typisk gjennom overraskelsesangrep, der grupper av menn gjør raske angrep med det mål å skade fienden og så trekke seg tilbake så snart som mulig. Kvinner og nuk er aktive i forsvar, men deltar ikke i angrep.

Gaver og utveksling av folk/ekteskap brukes for å gjenopprette fred.